پێشینەی هەندێک کەسب و کار لەبۆکان

(بەشی١٣)

٩١. زێرینگەری

یەکەم زێڕینگەرەکانی بۆکان کێ بوون؟ جووەکان؟ کێ؟ کەی؟ ئەوانە هاسان نین بزانرێت. بەگوێرەی زانیاری من ٣ کەس لە ٧٢ دووکانداری جوولەکەی بۆکان پێش ساڵی ١٣٢٨ (ساڵی کۆچ کردنیان بۆ ئیسرائیل)، زێڕینگەر بوون. بەڵام ناوەکانیان چی بووە، نازانم. دوای ڕۆیشتنی ئەوان کێ ئەو کارەی کردووە؟ زێڕینگەرەکانی ئێستای بۆکان کێن؟

کاک ڕەشید سپیهری، کە سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی زانیاری لە سەر بۆکانە، ئەم لیستە دوور ودرێژەی زێڕینگەرانی بۆکانی لە کۆنەوە تا ئێستا بۆ ناردووم:

"لە جوولەکەکان: یۆسف لە ناو قەیسەری، هەم پارچە فرۆش و هەم زێڕفرۆش بوو؛ دینێ جووش بە هەمان شێوە کووتاڵ فرۆش و زێڕفرۆش بوو. مووشێ نەسیمی کووتاڵ فرۆشیش بە هەمان شێوە.

بەڵام کوردە زێڕفرۆشەکان:

حاجی ڕەشیدی عەلیزادە؛ میرزا حەسەنی عەلیزادە؛ حاجی عەلی ڕەزایی؛ مەحموود جەعفەری مەشهوور بە خولە؛ کەریم تورک؛ عومەر عەبدولقادری؛ سەید حەسەن بەرزنجی (خەڵکی چاوان)؛ ڕەحمان قوولەری؛ فەتاح ئیبراهیمی؛ عەلی ئیبراهیمی؛ حوسەین تازەکار؛ کەیهان بەهایی؛ عەلی براخاس؛ حەسەن ئازەری؛ عەبدوڵلا ئازەری.

لەو زێڕینگەرانە، سێ کەسیان کاری زێڕینگەری واتە دروستکردنی گوارە و بازنە و گەردنبەندیان دەکرد: کەریمە تورک، مەحموودی جەعفەری و عومەر عەبدولقادری."

کاک جەعفەر مەردانبەگیش کە ئەم هەفتەیە بە لیستەیەکی دوورو درێژ لە نزیکەی هەموو بابەتەکاندا هاوکاریی کردووم، ناوی ئەم زێڕینگەرانەی نووسیوە:

"کەریم بەهرام بەگی؛ کەریم ئاغای خەڵکی تەورێز؛ ڕەحیم بەهرامی؛ حاجی محەممەد ئامانی کەرێزکەن؛ کەریم کەریمی (کەریمەسوور)؛ محەممەد ئەمینی برای جەلیل ئەمینی؛ حاجی برایم ئازەری و عەبدوڵلا ئازەری."

٩٢. قەسسابی

سەبارەت بە مێژوولکەی قەسسابی و قەسسابەکانی بۆکان من هیچم لەو دێرانە باشتر پێ شک نایەت کە کاک جەعفەر مەردانبەگی نووسیویەتی و بۆی ناردووم. کاک جەعفەر خۆی کوڕە قەسسابە:

"ئەو جۆرەی کە مامم [حاجی عەبدوڵلا مەردانبەگی] بۆی باس کردم، باپیرەم خەسروبەگ هەوڵین قەسابی بۆکان دەبیت، لە بەر قەپانی قاسم ئاغا کوچەیەک بوو کە دەچووە سەر خیابانی میرئاوا، لە ناو ئەو کوچەیەدا، کاسبکاران بە دروست

کردنی کەپر و دانانی شتومەک کاسبیان دەکرد. با وجودی ئەوەی کە ساحبی ملکی بۆکان بووین ئەو کەپرەمان پێ برابوو، دوای ماوەیەک کاک رەحمان چاوشێن و کاک رەحمان هەنگۆین لە پەنا باپیرم کەپری قەسابی دەکەنەوە، دوای فەوتی باپیرم، باوکم کارەکەی باوکی خۆی ئیدامە دەدا.

ئەوکات بۆکان گەورە نەبوو رۆژی دو حەیوان سەردەبرا، پاشان کە پادگان و ژاندارمری هاتە ناو بۆکان و بیمارستان سازکرا تەقازاش زۆر بوو، رۆژانە دە سەر مەر یان بزن سەردەبرا. ئەو کات سەلاخ خانە نەبوو، هەر کەس لە حەوشی مالی خۆی کوشتاری دەکرد و ئیمەش لە حەوشەی پشتەوە کە دەکەوتە بەر مالی مەرحومی عەلی میرە بەگ کوشتارمان دەکرد. پاشان بە هیمەتی بەخشداری بۆکان ئاغای سالاری لە سالی ۱۳۳۷ هەتاویی سەلاخ خانە لە لای بەربەردان دروست کرا، کە تەنیا هۆدەیەکی بوو. وردە وردە قەسابی زۆر بوو و هۆدیەکی دیکەیان دروست کرد ،هودەی هەوەل تەنیا بۆ مەر و کاوڕ وبزن و هودەی دووهەم بۆ گا و کەڵ و گۆیلک.

قەسابەکانی بۆکان برێتی بوون لە: حاجی کەریم مەردانبەگی؛ کاک حەمەڕەسول عەتری؛ حاجی عەبدوڵلا مەردانبەگی؛ کاک حەمەدەمینی ئەلیاس(فەرامەرزی)؛ کاک رەحمان چاوشین؛ و کاک ڕەحمان هەنگۆین کە حەیوانی بچووک واتە مەڕ و بزنیان دەفرۆشت. قەسابەکانی حەیوانی گەورەش بریتی بوون لە: حاج مستەفا سۆفی؛ کاک محی الدین سۆفی؛ و حاجی یۆسف محەممەدی.

ئەم کەسانەش وەک شاگرد یارمەتی باوکمیان دەدا: مەرحومان کاک حەسەنە کوێری گۆرانی بێژ و دمبەک ژەن؛ کاک عەوڵا چکۆلی دمبەک ژەن؛ کاک عەبە دەرزیی گۆرانی بێژ؛ کاک عەلی ئەکبەرپوور مەشهوور بە عەرەبالی؛ سەید حەمەدەمینی شکستە بەند، کە جیرانی خومان بوو و کاک رەسول باینجان. لەو چەند کەسە، سێیان بوون بە هۆنەرمەندی گۆرانی بێژ و مۆسیقار."

کاک برایم فەڕشی ناوی عەرەبالی قەسسابی وەبیر هێناومەتەوە و سەبارەت بەو سەید حەمەدەمینەی وا کاک جەعفەر باسی دەکات، نووسیویەتی:

"سەید حەمەدەمین ناوێک هەبوو کە لە قەپانی قاسم ئاغا دووکانی هەبوو، کاری شکەستەبەندیش دەکرد. من مشتەری شکەستەبەندەکانی بۆکان بووم وەک حاجی دەرویش، سەید حەمەدەمین و کەسانی دیکە لە دێهاتەکان وەک حاجی موحموودی قوولەر..... پیشەی شکەستەبەندی گرنگ بوو، حاجی شێخ گوڵ و پیرمحەممەدی بوغدەداغیش ئەو شوغلەیان هەبووە. "

٩٣. سەللاخ خانە (کوشتارگا)

لە درێژەی یادداشتەکەی کاک جەعفەر مەردانبەگیدا باسی سەللاخ خانەی بۆکان کراوە، کە وابزانم لە دەیەی ۱۳٤۰ دا لە پشت دوخانیاتی تازە (بەربەردان) دروست بوو. کاک جەعفەر بە هۆی کاری قەسسابی باوکییەوە ڕاستەوخۆ ئاگاداری کاری سەللاخ خانەی بۆکانیش بووە:

"لە سەلاخ خانە کەسانیک کوشتاریان بۆ قەسابەکان دەکرد بە بێ پول. لە جیاتی پول مابەقی کوشتارەکە وەک تەرافی گۆشتەکە کە مەخسوسی کەباب بوو، یان سەروپێ، یان جەرگ و دڵ وگورچیلەیان هەلدەگرت. ئەو کەسانە برێتی بوون لە :کاک رەسول حەسەنزادە(سوولی)؛ کەریمی ڕەحمان چاوشین؛ کاک برایمی نەوبەخت؛ کاک سالح نەوبەخت؛ دەروێش حەسەن ئەلیاس.

ئەو کەسەش کە ئەرکی ئاگالێبوونی سەلاخ خانە و پاک و خاوێنی شوێنەکەی لە ئەستۆ بوو، ناوی کاک حوسێن کۆچەری برای کاک عەلیە سوور بوو. کاتیک کە گۆشتەکە دەهاتە بەر دوکانی قەسسابەکان و پێش فرۆشتن، کاک حوسین لە لایەن شارەدارییەوە دهات مورێکی لێ دەدا و تمەنیکی وەردەگرت. پاشان ئەم کارە لە خودی کۆشتارگا دەکرا و لە لەیەن شامەردارییەوە کاک محەممەد فاتحی کوری میرزا حوسین فاتحی (مێردی پوورم) بۆ ئەم کارە دامەزرا."

٩٤. **پێستە وریخۆڵە فرۆشی**

پێشتر باسمان لە پێستە خۆش کردن واتە دەبباغی کردووە، بەڵام پێستەو ڕیخۆڵە فرۆشتن کارێکی سەربەخۆی جیاوازە، واتە بازرگانی کردن و کڕین و فرۆشتنی پێستە وڕیخۆڵەیە. کاک جەعفەر مەردانبەگی ئەم ناوانەی لە پۆەیوەندی کارەکەدا بۆ ناردووم:

"کاک مستەفا نەوبخت؛ کاک قادر باوەمین؛ کاک عەلی پیتی (حەدادی)؛ کاک حەمەڕەسوڵ ئادەمی؛ کاک حەمە سەرووت؛ و حەمەڕەسوڵ عەزیزبەگی."

کاک ڕەشید سپیهریش ناوی ئەو کەسانەی وا پێستە وڕیخۆڵەیان دەکڕی و بەڕێیان دەکرد بۆ تەورێز و تاران، بەم شێوەیە بۆ ناردووم:

"مستەفا نەوبەخت؛ کەریم و ڕەسووڵ کورانی فاتم بێوەژن؛ یۆسفی حەسەن سەرشین؛ ڕەحمانی ڕەشید هاجەر؛ عەلی چاوشین (ڕێحانی)؛ ڕەحمانە کەچەڵ (بەنگی)؛ کەریمە شین؛ حەمەی عەبەزلە برای عەلیە کوێر؛ محەممەد زیندەباد؛ ڕەسووڵە چکۆڵ؛ و حاجی ڕەحیم سووتاو، کە پێستە و ڕیخۆلە و خورییان دەکڕی."

٩٥. **تەڕەبارفرۆشی**

بارفرۆش یا تەڕەبارفرۆش بە عومدەفرۆشی میوە و سەوزە دەگوترێت. لە بۆکان بارفرۆشەکان لەو خیابانەدا بوون کە لە چوارڕێی ئەسکەندەرییەوە بەرەو میراوا دەڕۆیشت.

بەگوێرەی نووسینی کاک جەعفەر مەردانبەگی، تەڕەبارفروشەکانی بۆکان بریتی بوون لەم چەند کەسە:

"میرزا ڕەحمان بەهرامی؛ ئەحمەدی سەیدسوولی؛ عەلی بووغلی؛ سەید جەلال حوسینی (سەیدە)؛ سەید حەمەدەمین حوسینی(مینەپشی).

٩٦. **میوەفرۆشی**

لە ڕابردووی بۆکاندا میوە زیاتر لە بەهار و هاویندا دەهاتە بازارەوە بەڵام هەندێک میوەی وەک ترێ دەکرایە مێلاق و لە پایزی درەنگیشدا دەخورا.[1] هۆکاری مەسەلەکە ئەوە بوو کە ئەودەم یەخچاڵ بۆ ڕاگرتنی میوە نەبوو و هەروەها ڕێگای شارە دوورەدەستەکانیش ئەوەندە کراوە نەبوو کە شتی وەک پرتەقاڵ و لیمۆیان لێوە بهێنن. لە ماڵاندا بە شەوی زستان زیاتر کشمیش و گوێز و بادام و تووگوڵەبەڕۆژە دەخورا. لە سەردەمی منداڵیی مندا کاڵەک و شووتی بۆ شەوی زستان هەڵنەدەگیرا، ڕەسمێک کە لە هەندێک شوێنی عەجەمستان باوە.

درەنگتر، هەندێک کەس لە هاتوچۆی تەورێز و شارەکانی دیکەدا میوەیان دەهێنا و دەیانفرۆشت، بۆ نموونە کاکم هەنار و پرتەقاڵی لەوێوە دەهێنا و لە دووکانی شیرینی فرۆشییەکەیدا دەیفرۆشتن؛

[1] ترێیان لە ژێرخان و شوێنی نەزۆر سارددا بە میچەوە هەڵدەواسی و بۆ زستانیان هەڵدەگرت؛ بەوەیان دەگوت مێلاق کە وابزانم ووشەیەکی تورکییە (لە بانە پێی دەڵێن 'ترێ تۆپیو'. بیستوومە لە هەندێک شوێنی کوردستان وەک هەورامان ترێیان بە شێوەیەکی تایبەت هەر بە سەر لقەوە لە ژێر خاکدا شاردۆتەوە و بۆ زستانیان هەڵگرتووە. ئەو شێوازەم نەبیستووە لە بۆکان لەکار کرابێت.

برادەرانی عەجەمیش هەر میوەی وای دەفرۆشت. دواتر دووکانی سەربەخۆی میوەفرۆشیش کراوە کە من تەنیا کاک سدیقی ئەسکەندەریم لەبیرە.

کاک جەعفەر مەردانبەگی بەڵام ناوی خەڵکانێکی زیاتری بۆ ناردووم:

"کاک سەدیق ئەسکەندەری؛ کاک عەلی خاتوون؛ حاجی عەینی ئازەری؛ و کاک مەحمەدی حاجی شنۆیی."

هەروەها کاک برایم فەرشی ئەم ناوەی لە ناوەکان زیاد کردووە و نووسیویە:

"حاجی حەمە کەڵەوانیش لە سەر خیابانی سەرەکی، لە چوارڕێی ئەسکەندەری لە شانی دووکانەکەی کاک سەدیق ئەسکەندەری بەڵام لەوبەری خەیابانی مزگەوت، میوە وسەوزەی دەفرۆشت."

٩٧. <u>ئاجیل فرۆشی</u>

ئاجیل واتە پستە و بادام و فندق و توو کوولەکەو... لە کۆندا بەو شێوەیە لە بۆکان نەبوو. بادام و تووکوولەکە و تووگوڵەبەڕۆژە و شتی وا بە تەنیا تەنیا لە دووکانی ویشکە فرۆشیدا دەفرۆشران، ئاجیلیشیان پێ نەدەگوترا. ئەوەی شێوازی ئێستای ئاجیلی ئێرانی هەبێت درەنگتر واتە دوای ساڵی سییەکانی ئێران سەری هەڵدا ولە شیرینی فرۆشی و قەنناديدا دەفرۆشرا. لە شاری گەورەتری وەک تەورێز دووکانی تایبەت بە ئاجیل فرۆشی هەبوو، بەڵام لە بۆکان نەبوو. نازانم ئێستا لە بۆکان ئاجیل فرۆش هەن یان نا؟

کاک جەعفەر مەردانبەگی سەبارەت بە ئاجیل و ئاجیل فرۆش لە بۆکان ئەم دێڕانەی نووسین:

"زەمانێک لە بوکان جگە لە تووفروشی و سەرداری فرۆشی شتی دیکە نەبوو. من وەبیرم دێت کا تێک لەگەڵ باوکمدا دەچووین بۆ سینەما، لە بەر فەلەکەی میاندواو کاک قادری پەرهێز، ئاموزای باوکم، کە پاشان بو بە ڕەئیسی ئیدارەی سەبتی ئەسنادی بوکان، شەوانە تووکوولەکەی دەفرۆشت، زۆریش بە تام بوو. پاشان هەر لەو شوینە، لە پەنا قاوەخانەی حەمەسوڵتان ڕەحیمی، کاک خدر وەلیزادە ناسراو بە 'خلە سەدتمەنی' بۆتکەیەکی بچووکی دانابوو کە تێیدا ئاجیل و پستە و تووکوولەکە و سیغاری دەفروشت. دوای ماوەیەک بۆتکەکەی دا بە خزمێکی خۆی بە نیوی کاک عوسمان و ئەویش تا ماوەیەک لە کارەکەدا بەردەوام بوو. لە تەنیشت سینەماش کاک غولام خەلکی ورمێ یان میانداو، دوکانی پستە و ئاجیلی بوو.[2] پاشان لە سەر قوژبنی خیابانی دادگا، لە دووکانەکانی کەیخوسرەویدا، کاک عەزیز میعماری برای وەستا محەممەدی میعمار، دوکانێکی خاوینی ئاجیل فروشی دانابوو."

٩٨. <u>بێستانچییەتی</u>

بێستانی سەوزە و خەیار و شووتی وکاڵەک و گڕکەش لە بۆکان وگوندەکانی دەوروبەری کەم نەبوو و لە ڕابردوودا ڕادەیان ئەوەندە بووە کە وەڵامدەری پێداویستییەکانی ناوچەکە بێت و پێویست نەکات سەوزە لە عەجەمستان و شووتی لە ئەهواز و کاڵەک لە ئیسفەهانەوە بێنن. گڕکە و فاتەبۆری گوندی مەحموودئاوا هەر زۆر بەناوبانگ بوو.

---

[2] کە سینەما داخرا، ئەویش ئیتر دیار نەما. کاتیک بو موسابەقەی فوتبال لە ورمێ بووین بە هەڵکەوت لە بۆتکەیەکی چووکەدا دیتم کە بلیتی ئوتوبوسی دەفروشت. زور خوشحال بوو و هەواڵی تەوای دۆستانی خوی و خەلکی بوکانی پرسی.

بێستانچییە ناسراوەکان بەگوێرەی نووسینی کاک جەعفەر مەردانبەگی، بریتی بوون لە:

"کاک مامەندی میراوا؛ کاک حەمەڕسووڵ وەفادار (داباشی) لە باشووری پردی میراوا؛ عومەر ئەسلانی لە باکووری پردی میراوا؛ مەشەدی محممەد و حاجی عەینی شەریفزادە؛ مەشەدی سەیفالی؛ مەشەدی ڕەحیم ئاغا؛ و مەلا ڕەحمانی هەمزە پوور لە مێراوا."

٩٩. **باخەوانی**

شاری بۆکان لە ڕابردوودا دەوری بە باخی زۆر تەنرابوو و تا سەردەمی منداڵیی منیش ڕاست بەرەوە باشووری حەوزەگەورە لەو سەری شار و باکووری گاراج لەم سەر، هەروەها بەرەو ڕۆژئاوا و سەرچۆمی و تەنانەت هەندێکیش بەرەو ڕۆژهەڵات هەمووی هەر باغی میوە و قۆرغ و دارستان بوو. من لە شوێنی ئێستای شەهرداری واتە دوای ماڵی عەندوڵڵای بارام ئاغا کە باخی ماڵی وەڵەدبەگ بوو، گەلێک جار سەیرانم کردووە. باخی قازی تا ئەم دواییانەش جێگەی سەیرانی خەڵکی شار بوو؛ باخی مەلا عەلی (قزڵجی) تا دوای ساڵێ شۆڕشی ١٣٥٧ یش هەر باخەوانی هەبوو و میوەی لێ بەرهەم دەهات. باخەکانی بڵاڵووکی میراواش چوونەتە نێو شیعری شاعیران و گۆرانی گۆرانی بێژانەوە.

ئەو هەموو باخ و میوەیە دیارە پێویستی بە خەوانی لێزان و شارەزا هەبووە. ئەوانە کێ بوون؟ کارێکی زۆر هەڵە دەبێت ئەگەر بهێڵین ناویان بفەوتێت. من لەم ساڵانەی دواییدا تەنیا کاک جەعفەری قزڵجیم لەبیرە کە زۆر بە شارەزایی و لە عەینی کاتدا دڵسۆزانە و بێ چاوەڕوانیی ماددی سەردانی ماڵانی دەکرد و بە گوڵ و دار ودرەخت و باخەکانیان ڕادەگەیشت؛ یادی بەخێر بێت! لە سەردەمی منداڵیشمدا پیاوێکی مەهابادی هەبوو لە دەچووە ماڵان و 'تەکمیش' ی ڕەز واتە دارمێوی دەکرد یا خزمەتی دیکەی باخی دەکرد، بەڵام لام وانییە ئەویش پارەی لە کەس وەرگرتبێت. دیارە جگە لەوانە، باخەوانی پڕۆفیشناڵ (پیشەیی) ش هەبوون کە من ناویان نازانم.

کاک جەعفەر مەردانبەگی ناوی ئەم باخەوانانەی بۆکانی بۆ ناردووم:

" کاک موتەللیبی باخەوان؛ وەستا مالیکی ئازەری؛ مەلا مەحمەدی باخی میراوا؛ کاک رەسول میراوایی کە ئاگای لە باخی مالی هەمزەیی دەبوو؛ لە 'کولتەپە'ش باخیکی خۆشی لێبوو کە خاوەنەکەی حاجی عەلیە خڕە یان پێ دەگوت."

١٠٠. **گوڵفرۆشی**

تا ساڵی ١٣٦٠ کە لە بۆکان بووم دووکانی گوڵفرۆشی نەبوو و وابزانم ئێستا هەیە. کێ بوو یەکەم دووکانی گوڵفرۆشیی لە بۆکان کردەوە؟ ئێستا کێ بەو کارەوە خەریکە؟ بەڵکوو کەسانی دیکە یارمەتی نووسینی ناویان بدەن.

کاک جەعفەر مەردانبەگی لەم پەیوەندییەدا ئەم دێرانەی نووسیوە:

"زەمانی ئیمە بۆکان گولفروشی لێ نەبوو، کاتیک کە گەنج بووین ودەمانویست گولیک بە کچیک بدەین دەچوینە لای مەرحومی کاک جەعفەر قزلجی یان بە خواهیش یان بە دزی چەپکیکمان وەردەگرت! بەڵام لە لە ٦٠ مکاندا، لە نزیک بیمارستان کاک مەحمود ئیبراهیمی کوری یەکیک لە ئاغاکانی گەورەک دوکانی گوڵفرۆشی دانابوو. دوابەدوای ئەو، لە خیابانی دادگا، لە دوکانەکانی کاک مینەی حیسامیشدا، سەید رەحیم بدەوی کە کارمەندی ئاموزش و پەروەرش بوو، دووکانی گولفروشی هەبوو".

بەسپاسی زۆری هاوکارانی ئەم هەفتەیەوە، کاک ڕەشید سپیهری، کاک جەعفەر مەردانبەگی و کاک برایم فەڕشی.

درێژەی هەیە